

Amerykańska ława przysięgłych jako instytucja polityczna

Oprócz zasady kontradyktoryjności specyficzną cechą amerykańskiego postępowania sądowego jest występowanie ławy przysięgłych (*jury*) jako instytucji o charakterze społecznym mającej istotny wpływ na rozstrzygnięcie sporów cywilnych i karnych w sądach I instancji szczebla federalnego i stanowego. Jako ciało kolegialne, którego członkowie są wybierani z określonego obszaru administracyjnego (dystrykt federalny, hrabstwo), ława przysięgłych ma za zadanie reprezentować głos społeczeństwa w niezwykle istotnym z punktu widzenia wymiaru sprawiedliwości procesie orzekania o winie (proces karny) lub na temat faktów (proces cywilny). Z tej perspektywy przysięgli z jednej strony stanowią jeden z najważniejszych przykładów wykorzystywania czynnika społecznego w procesie rozstrzygnięcia istotnych zagadnień prawnych dotyczących jednostek, grup społecznych, jak i samej władzy państwowej, wychodząc naprzeciw ideom demokracji i społeczeństwa obywatelskiego. Z drugiej strony ława przysięgłych bez wątpienia funkcjonuje jako instytucja o charakterze konstytucyjnym – została zagwarantowana nie tylko w treści ustawy zasadniczej Stanów Zjednoczonych, ale również w procesie jej interpretacji przez Sąd Najwyższy przyznający jej istotny, a niekiedy i fundamentalny, charakter z punktu widzenia ochrony praw i wolności obywatelskich. *Jury* jest zatem elementem charakterystycznym amerykańskiego systemu prawnego *common law*, nierzadko stając się wizytówką procedury sądowej w I instancji (również w wymiarze kulturowym), a także instytucją niezbędną dla zapewnienia sprawiedliwego wyroku sądowego, zwłaszcza w procesie karnym.

W badaniach nad amerykańską ławą przysięgłych, oprócz analizy jej społecznego i prawnego charakteru, warto również podjąć rozważania nad polityczną rolą tej instytucji, z perspektywy zarówno historycznej, jak i współczesnej. Nie ma bowiem wątpliwości, że *jury* miała funkcjonować jako narzędzie kontroli rządu już w średniowiecznej Anglii, podobnie jak

w czasach brytyjskiego kolonializmu, szczególnie w Australii i Ameryce Północnej¹. Tymczasem współcześnie, kiedy obserwuje się ograniczanie korzystania z ławy przysięgłych w procesach cywilnych przez niektóre państwa (m.in. Wielką Brytanię, Australię, Kanadę), a przez inne zupełną rezygnację z sądu przysięgłych (m.in. Republikę Południowej Afryki, Indie), pytanie o polityczny charakter *jury* wydaje się nabierać nowego wymiaru. Rozważania dotyczące politycznej roli ławy przysięgłych zostaną oparte na analizie ewolucji znaczenia tej instytucji w Stanach Zjednoczonych, ponieważ ze wszystkich jurysdykcji *common law* to właśnie amerykański wymiar sprawiedliwości charakteryzuje się największą częstotliwością procesów karnych i cywilnych z udziałem ławy przysięgłych. Nie bez znaczenia wydaje się również fakt, że sądy przysięgłych (*jury trials*) cieszą się wciąż poparciem społecznym większości obywateli Stanów Zjednoczonych, którzy uznają je za większą gwarancję sprawiedliwego rozstrzygnięcia sporów niż procesy, w których orzeka sam sędzia (*bench trials*)².

Choć w literaturze nie ma konsensusu odnośnie do czasu oraz obszaru, w którym narodziła się idea ławy przysięgłych³, nie ma wątpliwości, że amerykańska *jury* ma swoją genezę w instytucji stworzonej na przełomie XII i XIII wieku na ziemiach angielskich. Konieczność usprawnienia postępowania dowodowego przed angielskimi sądami, powiązana z procesem ujednolicenia rozdrobnionego prawa hrabstw, doprowadziła do powstania jednolitego systemu sądów królewskich oraz przyczyniła się do ukonstytuowania ławy przysięgłych jako społecznego czynnika w procesie rozstrzygnięcia sporów⁴. Najważniejszymi aktami prawnymi normującymi powstanie ławy przysięgłych były wydane przez króla Henryka II rozporządzenia *Assize of Claren-*

¹ Por. H. Kalven, Jr., H. Zeisel, *The American Jury*, Boston 1966, s. 3–11; R.N. Jonakait, *The American Jury System*, New Haven 2003, s. 18–40; F. Davis, *The Jury as a Political Institution in an Age of Counterterrorism*, „Politics”, vol. 33, 2012, s. 5–18.

² Aż 80% respondentów uważa, że ława przysięgłych jest fundamentalnym prawem obywatelskim i najważniejszym elementem demokratycznego dziedzictwa oraz gwarantem społeczeństwa obywatelskiego. 78% uważa natomiast, że sądy przysięgłych są najbardziej sprawiedliwą formą orzekania o winie lub niewinności osób oskarżonych w procesie karnym. Dane na podstawie badań przeprowadzonych przez Amerykańską Pałestrę Prawniczą, por. H. Pole, *Jury Service. Is Fulfilling Your Civic Duty a Trial?*, lipiec 2004.

³ Pojawiają się teorie odwołujące się do plemion normańskich, germańskich, a nawet do starożytnej Grecji. Por. m.in.: A. Harding, *A Social History of English Law*, Londyn 1966.

⁴ Jak pisze Raoul C. van Caenegem, w związku z wprowadzeniem instytucji przysięgłych do sądów centralnych jako istotnego elementu postępowania dowodowego wzmocniono ich popularność. Wiązało się to ze znaczną krytyką ówczesnych, bardziej prymitywnych metod rozstrzygnięcia sporów za pomocą ordaliów czy pojedynku. Sukces sądów królewskich jest zatem powiązany z sukcesem ławy przysięgłych i zanikiem średniowiecznych metod sądenia. Por. R.C. van Caenegem, *The Birth of English Common Law*, New York 1988, s. 63. Zob. także: L.W. Levy, *The Medieval Origins of Trial by Jury* [w:] *The Right to a Trial by Jury*, red. R. Winters, San Diego 2005, s. 18–30; L.E. Moore, *The Jury. Tool of Kings, Palladium of Liberty*, Cincinnati 1973, s. 35–45.

don (1166) oraz *Assize of Windsor* (1179)⁵. Jeden z artykułów Wielkiej Karty Swobód (1215) wprowadzał ponadto „sąd równych” i – zdaniem większości badaczy – również odnosił się do procesu z udziałem ławy przysięgłych⁶. Początkowo członkowie *jury*, którzy składali specjalną przysięgę, nie mieli decydować o faktach sprawy, ale asystować sędziemu przy podejmowaniu decyzji odnośnie do wyroku. Spełniali zatem bardziej funkcję świadków w procesie mających możliwość zadawania pytań przez wykorzystywanie swojej wiedzy i doświadczenia, podczas gdy o wyroku decydował sędzia⁷. Z biegiem czasu, kiedy zwiększyła się częstotliwość procesów z udziałem ławy przysięgłych, zaczęła ona wykonywać zadania należące do tej pory do sędziów, a więc wydawać wiążące werdykty w sporach cywilnych oraz określać stopień winy oskarżonych w procesach karnych. W przypadku procesu karnego jeszcze w średniowieczu ukonstytuowała się tradycja podejmowania jednomyślnych wyroków przez ławę przysięgłych, która miała się składać z dwunastu członków⁸. Warto zauważyć, że obok dwóch typów ławy procesowej (*trial jury*) – cywilnej i karnej – rozwijała się również wielka ława przysięgłych (*grand jury*), której zadanie polegało na ocenie dowodów zebranych przez prokuratorę w celu stwierdzenia, czy wystarczą one do formalnego oskarżenia podejrzanego.

Analiza wypowiedzi wybitnych angielskich teoretyków i praktyków prawa na temat pozycji sądów przysięgłych dla funkcjonowania państwa angielskiego wskazuje jednoznacznie na ogromne znaczenie tej instytucji. William Blackstone uznawał proces z udziałem ławy przysięgłych za najwyższą wartość będącą chwałą angielskiego prawa, a sąd przysięgłych nazywał „bastionem wolności”⁹. Patrick Devlin porównywał rolę ławy przysięgłych do działalności ustawodawcy będącego reprezentantem narodu, określając ją

⁵ Zdaniem Williama Stubbsa obydwa dokumenty miały ogromne znaczenie dla reformy wymiaru sprawiedliwości i zwiększenia udziału czynnika ludzkiego w orzekaniu. Szerzej zob.: W. Stubbs, H.W. Careless, *Selected Charters and Other Illustrations of English Constitutional History*, Oxford 1905.

⁶ Pojawiają się argumenty, że Wielka Karta Swobód nie miała żadnego wpływu na rozwój angielskiego systemu sądów przysięgłych. Zob. m.in.: P. Darbyshire, *The Lamp that Shows that Freedom Lives. Is It Worth a Candle?*, „Criminal Law Review”, październik 1991, s. 740–752. W zdecydowanej jednak większości opracowań to właśnie artykuł 39. dokumentu jest najczęściej cytowanym źródłem przez historyków angielskiej ławy przysięgłych.

⁷ K. Jost, *The Jury System. An Overview* [w:] *The Jury System*, red. M.E. Williams, San Diego 1997, s. 15. Na temat początków działalności ławy przysięgłych w średniowiecznej Anglii zob. także: J. Halberda, *Ława przysięgłych w angielskim procesie cywilnym (XII–XIII w.)* [w:] *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, Kraków 2010, s. 313–320.

⁸ O angielskiej tradycji jednomyślności i dwunastoosobowej ławy przysięgłych w sprawach karnych pisał m.in. sędzia Byron White w opinii większościowej w orzeczeniu Sądu Najwyższego USA w sprawie *Apodaca v. Oregon* 406 U.S. 404 (1972).

⁹ Por. W. Blackstone, *Commentaries on the Laws of England. Book Three*, rozdz. 23, www.lonang.com/exlibris/blackstone/bls-323.htm (15.06.2014).

jako „światło wolności” lub „mały parlament” stanowiący najlepszy przykład praktycznego wymiaru partycypacyjnej demokracji¹⁰. Paul Hastings natomiast, odwołując się do swojej bogatej praktyki prawniczej, podkreślał, że „dwunastu zwykłych angielskich mężczyzn i kobiet formułuje najlepszy trybunał, jaki cywilizacja kiedykolwiek stworzyła”¹¹.

W czasach funkcjonowania kolonii brytyjskich w Ameryce Północnej doszło do recepcji prawa *common law* na przyszłe ziemie amerykańskie, a proces ten był szczególnie widoczny w wymiarze funkcjonowania władzy sądowniczej oraz w prawie karnym i procedurze karnej. Poszczególne kolonie otrzymywały statuty i przywileje, które gwarantowały lokalnemu społeczeństwu szereg praw procesowych, z prawem do procesu z udziałem ławy przysięgłych na czele. Stało się tak między innymi w statucie kolonii Wirginia z 1606 roku, w słynnej Karcie Wolności kolonii Massachusetts z 1641 roku czy Karcie Przywilejów dla Pensylwanii z 1701 roku¹². Oprócz charakterystycznej roli instytucji rozstrzygającej spory między obywatelami kolonialne ławy przysięgłych odgrywały również rolę społecznej kontroli działań rządu brytyjskiego, zwłaszcza w sporach podatkowych, a także w procesach karnych, kiedy oskarżenie dotyczyło naruszenia surowych brytyjskich praw nakładanych na kolonistów. Wiązało się to nie tylko z faktem, że prawo podatkowe, prawo karne czy ustawodawstwo nakładające cenzurę ograniczały podstawowe swobody obywatelskie mieszkańców kolonii, ale również z tym, że ówczesni sędziowie byli w zdecydowanej większości mianowani przez króla. Z tego powodu koloniści, jak i późniejsi ojcowie założyciele, uważali, że *jury* ma stanowić przede wszystkim przeciwwagę dla skorumpowanych, uprzedzonych i stronniczych sędziów¹³.

Polityczny wymiar funkcjonowania kolonialnej ławy przysięgłych był szczególnie widoczny w XVIII wieku, kiedy następowały przypadki podejmowania decyzji przez kolonialne sądy przysięgłych wbrew ówczesnemu prawodawstwu kojarzonemu z brytyjską tyranią. Najbardziej wyrazistym przykładem takiego działania był proces nowojorskiego wydawcy i dziennikarza Johna Petera Zengera oskarżonego o zniesławienie gubernatora kolonii Williama Cosby’ego. W kierowanym przez Zengera „The New York Weekly Journal” ukazał się szereg artykułów krytykujących działalność probrytyjskiego gubernatora, co stanowiło naruszenie prawa obowiązującego na terenie

¹⁰ P. Devlin, *Trial by Jury*, London 1966, s. 164. Zob. także: J. Baldwin, M. McConville, *Jury Trials*, Oxford 1979, s. 2.

¹¹ Cyt. za: W.S. Martin, *Role of a Jury in a Civil Case* [w:] *Special Lectures of the Law Society of Upper Canada*, Toronto 1959, s. 168.

¹² Por. *The First Charter of Virginia of 1606, Massachusetts Body of Liberties of 1641, Pennsylvania Charter of Rights and Privileges of 1701*. We wszystkich tych dokumentach gwarantowano jakąś formę prawa do procesu z udziałem ławy przysięgłych (cywilnej lub karnej).

¹³ Por. J.M. Solomon, *The Political Puzzle of the Civil Jury*, „Emory Law Journal” 2012, vol. 61, s. 1340–1341.

kolonii. Wydawca gazety został formalnie oskarżony, i w latach 1734–1735 odbył się proces przed nowojorskim sądem, w którym o winie oskarżonego miała zdecydować dwunastoosobowa kolonialna ława przysięgłych. Biorąc pod uwagę, że artykuły opisywały faktyczną działalność gubernatora, przysięgli zdecydowali, że nie doszło do zniesławienia, i uniewinnili Zengera. Sam proces został uznany za symbol narodzin wolności prasy na ziemiach amerykańskich oraz początek dążeń emancypacyjnych kolonistów¹⁴.

Nie ma wątpliwości, że decyzja ławy przysięgłych w sprawie Zengera była polityczna, a instytucja ta wykorzystwała swój potencjał do ograniczania działań podejmowanych przez władzę państwową. Jak zauważa Randolph Jonakait, przypadek ten nie był odosobniony, ponieważ inne kolonialne sądy przysięgłych również orzekały przeciwko brytyjskiej cenzurze, ograniczając w rezultacie obowiązywanie regulacji uderzających w wolność słowa¹⁵. Oprócz procesów o zniesławienie antybrytyjska aktywność kolonialnych sądów przysięgłych uwidaczniała się także w ich oporze przeciwko skazywaniu kolonistów oskarżanych o naruszanie brytyjskich ustaw handlowych i przepisów podatkowych. Na problem ten wielokrotnie zwracali uwagę królewscy urzędnicy, wskazując, że wprowadzanie w życie nowych regulacji handlowych i podatkowych było utrudnione właśnie przez działalność kolonialnych ław przysięgłych¹⁶.

Świadomi potencjału politycznego *jury* byli ojcowie założyciele (Founding Fathers), którzy w okresie rewolucji amerykańskiej wielokrotnie nawiązywali do konieczności zapewnienia obywatelom nowego państwa prawa do procesu z udziałem ławy przysięgłych. W Deklaracji Praw I Kongresu kontynentalnego z 1774 roku wyliczono szereg ustaw brytyjskich, które „pozbawiały Amerykanów prawa do sądu przysięgłych”¹⁷, podobnie jak w *Deklaracji Niepodległości* z 1776 roku, w której zarzucono królowi ograniczanie korzyści płynących z funkcjonowania ławy przysięgłych w koloniach¹⁸. Jeszcze dalej szła Wirginijska Deklaracja Praw, uznając cywilny sąd przysięgłych za najlepszą z gwarancji, która „powinna być traktowana jak świętość”¹⁹.

¹⁴ Szerzej na temat przebiegu procesu Johna Petera Zengera zob. m.in.: G. Jarrow, *The Printer's Trial. The Case of John Peter Zenger and the Fight for Free Press*, Honesdale, PA 2006; G. Wiggins, *The Case of John Peter Zenger (1735). A Monkey About 4 Foot High* [w:] *Press on Trial. Crimes and Trials as Media Events*, red. L. Chiasson, Jr., Wesport 1997, s. 1–14; K.T. Westerman, *John Peter Zenger. A Free Press Advocate*, Philadelphia 2001.

¹⁵ Por. R.N. Jonakait, *op.cit.*, s. 24.

¹⁶ *Ibidem*. Zob. także: C. Ubbelohde, *The Vice-Admiralty Courts and the American Revolution*, Chapel Hill 1960.

¹⁷ *Declaration and Resolves of the First Continental Congress of 1776*, <http://www.history.org/almanack/life/politics/resolves.cfm> (15.06.2014).

¹⁸ K. Scott, *Dismantling American Common law. Liberty and Justice in Our Transformed Courts*, Lanham 2007, s. 58.

¹⁹ *Virginia Declaration of Rights of 1776*, sekcja 11, http://www.constitution.org/bcp/virg_dor.htm (15.06.1976).

Podczas konwencji filadelfijskiej 1787 roku ojcowie założyciele zastanawiali się nad przyszłym kształtem państwa, odrzucając założenia brytyjskiego systemu politycznego, ale akceptując większość uregulowań dotyczących systemu prawnego *common law*. Nie bez znaczenia był wpływ *Komentarzy praw Anglii* Blackstone'a, będących podstawowym źródłem wiedzy na temat teoretycznych i praktycznych wymiarów funkcjonowania instytucji prawa angielskiego²⁰. Obok recepcji unormowań dotyczących niezwywalnych praw jednostek, takich jak prawo do wolności, do życia i do własności, podkreślano ogromne znaczenie instytucji prawnych przyczyniających się do wzrostu znaczenia idei republikanizmu. Ława przysięgłych miała być najważniejszą z tych instytucji, czego wyrazem były aż cztery odniesienia do jej funkcjonowania: jedno w głównym tekście konstytucji i trzy we wprowadzonej w 1791 roku Karcie Praw. Należy zauważyć, że w pierwszych siedmiu artykułach ustawy zasadniczej przyjętej w 1787 roku skupiono się na określeniu kompetencji władzy państwowej, unikając przyjęcia katalogu praw i wolności obywatelskich, co zresztą stało się zarzewiem konfliktu i przyczyną odmowy podpisania dokumentu przez kilku uczestników konwencji²¹. Niemniej jednak w artykule III można odnaleźć prawo do procesu karnego z udziałem ławy przysięgłych²², co stanowi jedyne tego typu unormowanie w przyjętym w 1787 roku dokumencie. O wyjątkowej roli *jury* w amerykańskim systemie prawnym może świadczyć aż trzykrotne odwołanie się do jej funkcjonowania przy okazji regulowania konstytucyjnych praw procesowych jednostek – w poprawkach: V (wielka ława przysięgłych), VI (procesowa ława w sprawach karnych) oraz VII (procesowa ława w sprawach cywilnych)²³.

Od samego początku państwowości amerykańskiej ustanowiono zatem, wzorem brytyjskim, instytucję prawną odgrywającą ważną rolę społeczną w procesie wydawania wyroków sądowych w sporach cywilnych i karnych, a także w procesie decydowania o wartości materiału dowodowego zebra-

²⁰ Por. W. Blackstone, *op.cit.*

²¹ Szerzej na temat dyskusji nad zagadnieniem praw obywatelskich podczas konwencji konstytucyjnej zob.: M. Farrand, *The Framing of the Constitution of the United States*, New Heaven 1962.

²² Por. art. III, sek. 2, kl. 3 Konstytucji 1787 r.: „We wszystkich sprawach karnych, z wyjątkiem tych, które wniesiono w związku z popełnieniem nadużyć w okresie sprawowania urzędu, przewód sądowy będzie się odbywał przed ławą przysięgłych w tym stanie, w którym przestępstwo zostało popełnione (...)” (tłum. własne).

²³ Poprawka V: „Nikogo nie wolno zmuszać, by odpowiadał za zbrodnie lub przestępstwa hańbiące inaczej niż na wniosek Wielkiej Ławy Przysięgłych (...)”. Poprawka VI: „We wszystkich wypadkach postępowania karnego oskarżonemu przysługiwać będzie prawo do szybkiego i publicznego przewodu sądowego przed bezstronną ławą przysięgłych, powołaną z tego stanu i okręgu, w którym popełniono przestępstwo (...)”. Poprawka VII: „W sporach przed sądem wynikających z prawa zwyczajowego, ilekroć wartość przedmiotu sporu przekracza dwadzieścia dolarów, uszanowane musi być prawo do sądu przed ławą przysięgłych, żadna też sprawa osądzona przed ławą nie będzie rozpatrywana ponownie przez żaden sąd w Stanach Zjednoczonych inaczej niż w zgodzie z przepisami prawa zwyczajowego” (tłum. własne).

nego w toku czynności dochodzeniowo-śledczych przez prokuraturę. Już jednak wtedy niektórzy ojcowie założyciele podkreślali wagę potencjału politycznego sądów przysięgłych, uznając je za jeden z ważniejszych elementów kontroli władzy państwowej przez społeczeństwo. Zdaniem Thomasa Jeffersona ława przysięgłych miała być „jedyną kotwicą skonstruowaną przez człowieka, która mogła ograniczyć rząd do respektowania zasad konstytucji”²⁴. Aleksander Hamilton pisał w jednym z esejów o podobieństwie w postrzeganiu ławy przysięgłych przez wszystkich uczestników konwencji filadelfijskiej, bez względu na ich poglądy polityczne, uznających ją za „wartościowy czynnik ochrony wolności”, a nawet „najważniejszą ostoję wolnego rządu”²⁵. Choć większość wypowiedzi twórców konstytucji federalnej na temat sądów przysięgłych powielała język i styl, z jakim o tej instytucji wypowiadali się angielscy prawnicy z Blackstone’em na czele, to trudno nie oprzeć się wrażeniu, że ze względu na emancypacyjny charakter wielu kolonialnych ław przysięgłych zyskały one szczególne uznanie wśród zwolenników idei republikanizmu i ograniczonego rządu.

Tymczasem słynny francuski badacz amerykańskiej rzeczywistości społeczno-politycznej Alexis de Tocqueville wprost określał działalność ławy przysięgłych jako „polityczną”, właśnie w tym wymiarze dostrzegając najważniejszą płaszczyznę jej funkcjonowania. Jak pisał w jednym z rozdziałów swojego dzieła *O demokracji w Ameryce*, „ten, kto karze przestępcę, jest prawdziwym panem społeczeństwa”²⁶, odnosząc się zwłaszcza do kompetencji dzierzonych przez procesową ławę przysięgłych w sprawach karnych. Tocqueville uważał, że *jury* była jedyną realną przeciwwagą dla tyranii większości i jednocześnie gwarantem, że kontrola społeczeństwa jest w rękach rządzonych, a nie rządzących²⁷. Można zatem wywnioskować, że zarówno twórcy konstytucji federalnej, jak i badacze analizujący amerykańską rzeczywistość polityczno-prawną zgadzali się co do potencjału kontrolnego ławy przysięgłych zarówno w wymiarze realizowania kontroli władzy państwowej przez społeczeństwo, jak i ograniczania kontroli społeczeństwa przez rząd.

Na powyższą kwestię zwracał również uwagę Lysander Spooner, który w swoim słynnym esej o sędzie przysięgłych podkreślał, że proces z udziałem ławy przysięgłych nie jest procesem prowadzonym przez państwo, ale przez społeczeństwo²⁸. Jego zdaniem taki proces był niezbędnym elementem funkcjonowania rządów prawa, ponieważ ograniczał władzę państwową w określaniu granic swoich kompetencji oraz uprawnień przynależnych

²⁴ Cyt. za: R.D. Gorgoglione, *Essays on Foundations of American Constitutional Government. By the Chains of the Constitution*, Bloomington, IN 2011, s. 488.

²⁵ Por. A. Hamilton, *Federalist no. 83* [w:] *Federalist Papers*, red. C. Rossiter, Nowy Jork 1961.

²⁶ A. de Tocqueville, *Democracy in America*, red. R.D. Heffner, Nowy Jork 1984, s. 127.

²⁷ *Ibidem*, s. 126–128.

²⁸ L. Spooner, *An Essay on the Trial by Jury*, Nowy Jork 1971, s. 6.

społeczeństwu, kontrolując w rezultacie rozwój despotyzmu²⁹. Dla Spонера klasyczna zasada podziału władzy funkcjonowała w szerszym kontekście, wyróżniał on bowiem pięć odrębnych czynników instytucjonalnych determinujących znaczenie prawa w Stanach Zjednoczonych: Izbę Reprezentantów, Senat, prezydenta, sądy i właśnie ławę przysięgłych³⁰. Z instytucjonalnego punktu widzenia monteskiuszowska zasada podziału władzy została „wzbogacona” o sądy przysięgłych, które, choć formalnie były częścią trzeciej władzy, to jednak, ze względu na swój charakter społeczny, realizowały szczególny rodzaj kontroli władzy państwowej. Podążając tym tokiem rozumowania, można się pokusić o tezę, że amerykańska *jury* miała się stać dodatkowym elementem systemu kontroli i równowagi, charakterystycznego dla systemu politycznego Stanów Zjednoczonych. Wniosek taki można wywieść między innymi z treści orzeczenia Sądu Najwyższego, który w 1866 roku uznał jurysdykcję trybunałów wojskowych nad cywilami za niekonstytucyjną i tym samym zanegował możliwość pozbawienia obywatela prawa do wielkiej ławy przysięgłych. W opinii Sądu podkreślono nie naruszalność prawa do ławy przysięgłych i jego znaczenie dla możliwości ograniczania nadużyć władzy przez społeczeństwo³¹.

Współczesny wymiar funkcjonowania amerykańskiej ławy przysięgłych wynika z jej rzeczywistego statusu prawnego, który został doprecyzowany w procesie interpretacji konstytucji przez Sąd Najwyższy, co nastąpiło w drugiej połowie XX wieku. Jest to o tyle istotne, że od lat 20. XX wieku Sąd rozpoczął proces inkorporowania Karty Praw na stany, determinując fundamentalny charakter poszczególnych gwarancji praw i wolności obywatelskich zapisanych w pierwszych dziesięciu poprawkach do konstytucji³². Podstawowa dla tego procesu stała się interpretacja mieszczącej się w XIV poprawce do konstytucji klauzuli właściwości prawa (*due process of law*) prowadząca do selektywnego uznawania przez sędziów tych gwarancji, które odwoływały się do „ustanowionego systemu uporządkowanej wolności”³³. Okazuje się, że spośród trzech rodzajów *jury* przywołanych w odpowiednich fragmentach Karty Praw jedynie ława przysięgłych w sprawach karnych została uznana przez Sąd Najwyższy za fundamentalną gwarancję konstytucyjną, i tym samym zobowiązano stany do jej zapewniania w każdej sprawie karnej. Stało się to w 1968 roku w orzeczeniu *Duncan v. Louisiana*, w którym sędziowie odwrócili wyrok skazujący z powodu błędu formalnego, za jaki uznano od-

²⁹ *Ibidem*, s. 10.

³⁰ *Ibidem*, s. 11.

³¹ *Ex parte Milligan* 71 U.S. 2 (1866).

³² Szerzej na ten temat zob.: P. Laidler, *Proceduralna i materialna właściwość prawa. XIV poprawka i jej rola w rozwoju amerykańskiego konstytucjonalizmu* [w:] *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, red. A. Zięba, Kraków 2013, s. 411–430.

³³ Cytat z opinii sędziego Benjamina Cardozo w sprawie *Palko v Connecticut* 302 U.S. 319 (1937).

mowę przez stan przeprowadzenia procesu z udziałem ławy przysięgłych, zagwarantowanego w VI poprawce do konstytucji³⁴. Podobna sytuacja nie nastąpiła jednak w odniesieniu do dwóch pozostałych rodzajów ławy przysięgłych, wielkiej i procesowej w sprawach cywilnych, co z jednej strony oznacza, że nie są one uznawane współcześnie za fundamentalne gwarancje konstytucyjne, z drugiej zaś, że stanowy wymiar sprawiedliwości nie jest formalnie związany koniecznością powołania *grand jury* i *civil trial jury*. Jeśli ograniczyć się do stanu prawnego z końca lat 60. XX wieku, można by założyć, że ówczesna interpretacja ustawy zasadniczej miała znaczący wpływ na częstotliwość procesów z udziałem ławy przysięgłych, oczywiście na korzyść procesów karnych. Tymczasem amerykańskie sądy jeszcze kilkakrotnie modyfikowały znaczenie gwarancji konstytucyjnych odnoszących się do sądów przysięgłych, ograniczając bezwzględną gwarancję procesu karnego z udziałem ławy przysięgłych do sporów, w których oskarżony był zagrożony karą co najmniej 6 miesięcy pozbawienia wolności lub karą cięższą³⁵. Dlatego, pomimo odpowiedniego unormowania w VI poprawce do konstytucji, współcześnie ława przysięgłych nie jest gwarantowana w każdej sprawie karnej.

Jeszcze bardziej skomplikowany wydaje się status prawny procesów cywilnych z udziałem sędziów przysięgłych. Mimo że nie są one uznawane za fundament amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości, to zdecydowana większość stanów zapewnia współcześnie prawo do ławy przysięgłych w sporach cywilnych, ograniczając je jednak ze względu na wartość przedmiotu sporu albo ze względu na charakter sprawy³⁶. Unormowania zaś VII poprawki do konstytucji, poświęconej cywilnemu sądowi przysięgłych, zgodnie z interpretacją Sądu Najwyższego nie wiążą jednoznacznie władzy federalnej. Jednym z ograniczeń federalnych procesów cywilnych z udziałem przysięgłych są procedury prowadzone przed agencjami administracyjnymi, które od lat 30. XX wieku uzyskały możliwość rozstrzygania niektórych sporów wynikających z ustawodawstwa federalnego³⁷. Co więcej, w 1947 roku sędziowie orzekli, że powołanie ławy przysięgłych w sprawach cywilnych toczonych przeciwko władzy federalnej nie jest możliwe, jeżeli Kongres nie zezwoli na tego typu jurysdykcję³⁸.

³⁴ 391 U.S. 145 (1968).

³⁵ Por. *United States v. Baldwin* 566 F.2d 361 (1977) oraz *Blanton v. City of North Las Vegas* 489 U.S. 538 (1989).

³⁶ Szerzej na temat funkcjonowania cywilnej ławy przysięgłych i czynników wpływających na jej charakter zob.: R.E. Litan (red.), *Verdict. Assessing the Civil Jury System*, Washington, D.C. 1993.

³⁷ *National Labor Relations Board v. Jones and Laughlin Steel Corporation* 301 U.S. 1 (1937).

³⁸ *Galloway v. United States* 319 U.S. 372 (1943). Szerzej na ten temat zob.: K. Scott, *op.cit.*, s. 63–67.

Tymczasem w odniesieniu do wielkiej ławy przysięgłych Sąd nigdy nie uznał jej fundamentalnego charakteru, co oznacza, że jedynie prokuratura federalna jest związana koniecznością korzystania z tej instytucji w procesie gromadzenia materiałów dowodowych i podejmowania decyzji co do ewentualnego przedstawienia zarzutów. Z tego względu władze stanowe same mogą zdecydować, czy umieścić *grand jury* w katalogu gwarantowanych społeczności lokalnej praw obywatelskich – na podstawie danych statystycznych można stwierdzić, że współcześnie niemal połowa jurysdykcji stanowych korzysta z wielkiej ławy przysięgłych³⁹. Brak fundamentalnego charakteru wielkiej ławy przysięgłych widoczny jest jednak w postępowaniach przedprocesowych wielu sądów stanowych, które zamiast korzystania z *grand jury* zezwalają na zastosowanie innych procedur, jak na przykład *information* polegającej na przeprowadzeniu przesłuchania wstępnego z udziałem oskarżonego celem określenia, czy zarzuty prokuratury mają potwierdzenie w materiale dowodowym⁴⁰. Powyższe przykłady wskazują na liczne formalne ograniczenia fundamentalnego charakteru ławy przysięgłych w amerykańskim systemie wymiaru sprawiedliwości, co może prowadzić do wniosku, że jej rola polityczna jest współcześnie umniejszona przez sposób interpretacji ustawy zasadniczej przez Sąd Najwyższy.

W rzeczywistości potencjał polityczny amerykańskich sądów przysięgłych jest uzależniony od większej liczby czynników, które odwołują się zarówno do kwestii formalnych związanych z ich funkcjonowaniem, jak i do praktyki konstytucyjnej oraz rzeczywistości politycznej nierzadko determinującej charakter działania konkretnej instytucji. Należy zatem przyjrzeć się tym czynnikom, aby móc określić, w jakim stopniu ograniczają one sędziów przysięgłych w realizowaniu kompetencji kontrolnych względem władzy państwowej. Analiza pozwoli na określenie, która z trzech rodzajów ław przysięgłych działających w Stanach Zjednoczonych ma dziś największy potencjał do sprawowania funkcji instytucji o charakterze politycznym.

Jak wspomniano wcześniej, sądy przysięgłych w sporach cywilnych nie zostały formalnie uznane za fundamentalne prawo obywateli Stanów Zjednoczonych. Praktyka ich funkcjonowania na szczeblu stanowym wskazuje jednak na wciąż istotną rolę, jaką instytucje te odgrywają w procesach I instancji. W czasach, w których obserwuje się stopniowe odchodzenie w wielu państwach od procesów cywilnych z udziałem ławy przysięgłych, akurat Stany Zjednoczone są krajem, w którym instytucja ta ma wciąż wpływ na rozstrzyganie sporów wynikających z powództwa prywatnego⁴¹. Choć znaczna

³⁹ Na temat współczesnego funkcjonowania wielkiej ławy przysięgłych w Stanach Zjednoczonych zob. m.in. R.A. Fairfax, Jr., *Grand Jury 2.0. Modern Perspectives on the Grand Jury*, Durham 2011; L. Farrel (red.), *The Federal Grand Jury*, New York 2002.

⁴⁰ R.N. Jonakait, *op.cit.*, s. 3.

⁴¹ Szerzej na ten temat zob. m.in.: G.C. Lilly, *The Decline of American Jury*, „University of Colorado Law Review”, vol. 72, 2001, s. 1–35; K. Scott, *op.cit.*, s. 57–75; R.E. Litan (red.), *op.cit.*

liczba sporów cywilnych toczona jest między osobami fizycznymi, to polityczny potencjał ławy przysięgłych może być dostrzegalny w sporach przeciwko osobom prawnym, zwłaszcza w wymiarze naruszenia prawa deliktów (*tort law*). Obok prawników i sędziów to właśnie ławy przysięgłych są uznawane za istotny czynnik wpływający na charakter współczesnego amerykańskiego prawa deliktów⁴². Może się zdarzyć, że sędziowie przysięgli wydadzą werdykt przeciw wielkiej korporacji, która została pozwana o wyrządzenie szkody bezpośrednio lub pośrednio dotyczącej lokalnej społeczności. Wówczas ich decyzja polegająca na naprawieniu wyrządzonej szkody przez orzeczenie odpowiedniego odszkodowania będzie realizowała ideę reprezentacji interesów tej społeczności. Jak zauważają Brian Ostrom, David Rottman i Roger Hanson, liczba spraw z udziałem ławy przysięgłych toczonych przeciw korporacjom w sądach stanowych jednak maleje ze względu na niechęć prawników i ich klientów do korzystania z przysługującego im prawa do sądu przysięgłych. Przyczyną takiej sytuacji jest większe zaufanie do procesów, w których zamiast niepewnej i emocjonalnie działającej ławy przysięgłych decyzję o wyroku podejmie posiadający większą wiedzę, umiejętności i doświadczenie sędzia⁴³. Dlatego, mimo wciąż znacznej częstotliwości procesów cywilnych z udziałem ławy przysięgłych w Stanach Zjednoczonych, coraz rzadziej zaobserwować można procesy przeciwko osobom prawnym, w których przysięgli mogliby skutecznie strzec społecznie pożądaných wartości.

Ograniczona rola polityczna ławy przysięgłych może również wynikać ze sposobu, w jaki dziś ona proceduje. Jak zauważa Kenneth Jost, w porównaniu ze średniowieczną *jury* przysięgli odgrywają bardziej bierną rolę: „słuchają w ciszy zeznań, przychodzą i wychodzą z sądu, kiedy im się każe, i – jeśli słuchają instrukcji sędziego – unikają dyskusji na temat procesu aż do jego zakończenia”⁴⁴. Problem ograniczonej niezależności sędziów przysięgłych dostrzegali już Spooner, wskazując, że są oni wybierani – w procedurze ustalonej przez państwo – przez prokuratora i sędziego, a więc przedstawiciele władzy publicznej i muszą postępować według reguł określonych w prawie, działając jedynie w sposób określony w instrukcjach sędziego⁴⁵. Wspomniane instrukcje to wiążący element każdego procesu z udziałem ławy przysięgłych, którego brak mógłby doprowadzić do unieważnienia procesu lub odwrócenia wyroku przez sąd wyższej instancji. Choć ich treść jest w zasadzie zbieżna w większości jurysdykcji, to jednak ze względu na przewodnią pozycję sędziego w procesie to od niego zależeć będzie ostateczne brzmienie instrukcji.

⁴² O roli tych trzech aktorów w kontekście procesów cywilnych w sprawach związanych z naruszeniem prawa deliktów w: E. Helland, A. Tabarrok, *Judge and Jury. American Tort Law on Trial*, Oakland 2006.

⁴³ Por. B. Ostrom, D. Rottman, R. Hanson, *What Are Tort Awards Really Like? The Untold Story from the State Courts*, „Law and Policy”, vol. 14, 1992, s. 81–82.

⁴⁴ K. Jost, *op.cit.*, s. 15.

⁴⁵ L. Spooner, *op.cit.*, s. 8–9.

Kierując się tokiem rozumowania Spoonera, należy stwierdzić, że istnieją liczne faktyczne ograniczenia politycznej roli ławy przysięgłych wynikające właśnie z trybu jej procedowania lub sposobu realizacji jej kompetencji. Przede wszystkim, jak wykazano wcześniej, żaden z trzech rodzajów sądów przysięgłych nie jest gwarantowany w absolutnie każdej sprawie, a ograniczeniem jest albo charakter sporu (procesowa ława karna), albo fakt nieuznawania prawa do danego typu ławy przysięgłych jako fundamentalnego (procesowa ława cywilna, wielka ława). Dane statystyczne z ostatnich lat wskazują na zmniejszającą się liczbę procesów z udziałem sędziów przysięgłych w stosunku do wszystkich sporów, jakie są oficjalnie zawiązywane przed sądami⁴⁶. Co istotne, przyczyną takiego zjawiska wcale nie musi być spadek zaufania społecznego do tej instytucji czy też nowelizacja prawa niosąca za sobą formalne ograniczenia procesów z udziałem *jury*. To raczej rosnące znaczenie czynności przedprocesowych, w tym szczególnie negocjacji (*plea bargaining*) i ugody powoduje, że większość sporów nie dociera do etapu procesowego⁴⁷. Jednocześnie z pozostałych spraw, które są rozstrzygane na drodze procesowej, mniej więcej połowa toczy się z udziałem sędziów przysięgłych, z czego zdecydowana większość to procesy karne, a nie cywilne⁴⁸. Prezentowane dane statystyczne potwierdzają zatem większą częstotliwość występowania ławy przysięgłych w sprawach karnych i tym samym większy potencjał tej instytucji do realizowania ewentualnej kontroli władzy państwowej.

Podobne wnioski nasuwają się po analizie kolejnego czynnika ograniczającego aktywność i skuteczność sądów przysięgłych w Stanach Zjednoczonych. Jak wiadomo, ława przysięgłych może występować jedynie podczas procesu w sądzie I instancji, zatem nawet niekorzystny dla władzy państwowej rezultat rozstrzygnięcia sporu nie musi oznaczać ostatecznej porażki dla strony rządowej. Prawo do apelacji powoduje, że z formalnego punktu widzenia każda ze stron sporu cywilnego może się odwołać do sądu wyższej instancji, który ma prawo do odwrócenia werdyktu sądu niższej instancji. Nieco inaczej wygląda sytuacja w przypadku procesów karnych, gdzie zgodnie z zasadą zakazującą podwójnego sądenia i skazywania za to samo przestępstwo (*double jeopardy*) wyrok uniewinniający podjęty przez ławę przysięgłych jest ostateczny i nie podlega rewizji⁴⁹. Hipotetycznie zatem sędziowie przysięgli

⁴⁶ Por. K. Scott, *op.cit.*, s. 57–75.

⁴⁷ W niektórych stanach nawet do 90% spraw kończy się na etapie *guilty plea*. Por. K. Kremens, *Przesłuchanie świadka w prawie amerykańskim*, „Prokuratura i Prawo”, nr 5, 2006, s. 96. Szerzej na ten temat zob. także: R.N. Jonakait, *op.cit.*, s. 4–6; D.J. Bodenhamer, *Reversing the Revolution. Rights of the Accused in a Conservative Age* [w:] *The Bill of Rights in Modern America. Revised and Expanded*, red. D.J. Bodenhamer, J.W. Ely, Jr., Bloomington 2008, s. 128–129.

⁴⁸ Mniej więcej jest to stosunek 2/3 do 1/3 na rzecz procesów karnych.

⁴⁹ Źródłem klauzuli zakazu podwójnego sądenia i skazywania za to samo przestępstwo jest V poprawka do konstytucji. Sąd Najwyższy rozszerzył tę klauzulę na stany orzeczeniem w sprawie *Benton v. Maryland* 395 U.S. 784 (1969).

mogą ograniczać dążenia władzy federalnej i stanowej do surowszego karania przestępców przez wydawanie wyroków uniewinniających, uniemożliwiając w ten sposób prokuraturze apelację do sądu wyższej instancji.

Kolejnym czynnikiem ograniczającym skuteczność sądu przysięgłych jest możliwość jego zawieszenia (*hung jury*) i unieważnienia procesu ze względu na brak możliwości podjęcia jednomyślnego werdyktu przez sędziów przysięgłych⁵⁰. Jest to zagadnienie, które odnosi się tylko i wyłącznie do działalności ławy przysięgłych w sprawach karnych i wiąże się z koniecznością osiągnięcia jednomyślności przez przysięgłych decydujących o winie oskarżonego ponad wszelką wątpliwość (*beyond reasonable doubt*). Choć Sąd Najwyższy orzekł w 1972 roku, że jednomyślność nie jest wymogiem konstytucyjnym, dopuszczając werdykty 11-1 i 10-2 jako spełniające wymóg *reasonable doubt*, ale dotyczy to procesów, w których oskarżeni popełnili drobne przestępstwa⁵¹. Tymczasem w jurysdykcjach stanowych, a także na szczeblu federalnym w większości procesów karnych przewiduje się konieczność uzyskania jednomyślnego wyroku skazującego. Kwestia ta jest powiązana z problemem reprezentacji społeczeństwa w ławie przysięgłych, gdyż zgodnie z konstytucją instytucja ta powinna wywodzić się z określonego okręgu/dystryktu sądowego. Przeciwnicy jednomyślnych wyroków w sprawach karnych podnoszą, że w przypadku wyroków większościowych niektóre grupy społeczne mogą być niedoreprezentowane. Tymczasem Sąd Najwyższy jednoznacznie stwierdził, że o demokratycznym charakterze ławy przysięgłych nie decyduje fakt wyboru do jej składu przedstawicieli wszystkich grup społecznych czy mniejszości. Co więcej, wybór przysięgłych według ich cech wyróżniających nie jest właściwą formą zapewnienia sprawiedliwej ławy przysięgłych⁵². W ten sposób poruszony został najpoważniejszy, moim zdaniem, czynnik osłabiający możliwość sprawowania politycznej kontroli przez sędziów przysięgłych – procedura ich wyboru.

Procedura ta, określana jako *voir dire* („mówić prawdę”), opiera się na przesłuchiowaniu przez strony procesowe kandydatów na przysięgłych, które polega na zadawaniu im pytań, a odpowiedzi na nie mają zdecydować o ewentualnych kwalifikacjach do bycia przysięgłym. W procesie karnym prokurator i obrońca (w imieniu oskarżonego), a w procesie cywilnym reprezentanci prawni stron mogą przyjmować lub odrzucać daną kandydaturę, ale odrzucenie musi się najczęściej odbywać z podaniem przyczyny i musi być formalnie zatwierdzone przez sędziego. Prawo dopuszcza jednak odrzucenie kandydata na przysięgłego bez podania przyczyny (*peremptory challenges*), z tym zastrzeżeniem, że prawdziwą przyczyną odrzucenia nie jest czynnik

⁵⁰ Szerzej na temat *hung jury* zob.: J. Abramson, *The Supreme Court Allows Majority Verdicts in State Trials* [w:] *The Right to a Trial by Jury*, red. R. Winters, San Diego 2005, s. 72–80; H. Kalven, Jr., H. Zeisel, *op.cit.*, s. 453–463.

⁵¹ *Apodaca v. Oregon* 406 U.S. 404 (1972).

⁵² *Ibidem*.

dyskryminujący kandydata⁵³. Co ważne, ostateczna decyzja, kto zostanie formalnie zakwalifikowany do składu ławy, należy do prowadzącego *voir dire* sędziego, który powinien zadbać o to, aby wybór stron był jak najbardziej sprawiedliwy. Nie ma wątpliwości, że zarówno prokurator oraz obrońca, jak i reprezentanci stron w procesie cywilnym mają cel odrzucenia kandydatów, którzy w ich mniemaniu nie będą mogli zapewnić „sprawiedliwego”, „właściwego” werdyktu w sprawie. W przypadku procesu karnego może się zatem okazać, że prokurator będzie miał znaczący wpływ na skład ławy przysięgłych, która to ława będzie miała za zadanie określić stopień winy przestępcy, realizując kompetencję kontrolną względem działań tego prokuratora. Innymi słowy, ograniczony potencjał polityczny sądu przysięgłych może wynikać z tego, że władza publiczna będąca stroną sporu karnego lub reprezentowana przez sędziego zawsze będzie miała dominujący wpływ na dobór przysięgłych.

Należy podkreślić, że w historii Stanów Zjednoczonych przez wiele dziesięcioleci sprawiedliwy charakter procedury wyboru przysięgłych był ograniczany, zwłaszcza w stanach południowych. Główną przyczyną takiej sytuacji były działania władz stanowych (prokuratorów, sędziów) zmierzające do pozbawienia czarnoskórej ludności swoich reprezentantów w ławie przysięgłych, szczególnie gdy na ławie oskarżonych zasiadał Murzyn. Na początku XX wieku w Missisipi, Georgii, Alabamie czy Luizjanie odbywały się procesy karne, w których los czarnoskórego oskarżonego częstokroć zależał od ławy złożonej z białych mieszkańców danego okręgu sądowego, co zazwyczaj oznaczało uznanie jego winy. Inną charakterystyczną tendencją było uniewinnianie białych oskarżonych, przeciwko którym toczyło się postępowanie karne o przestępstwo popełnione na czarnoskórej ludności⁵⁴. Dopiero po orzeczeniach Sądu Najwyższego w sprawach *Patterson v. Alabama* oraz *Norris v. Alabama* wprowadzono stopniowe ograniczanie dyskryminacyjnych procedur wyboru przysięgłych⁵⁵. Wynika z tego, że na początku XX wieku na południu Stanów Zjednoczonych ławy przysięgłych odgrywały bardzo często role polityczne polegające na popieraniu działań władz stanowych dyskryminujących czarnoskórych mieszkańców tych stanów.

⁵³ Szerzej na temat procedury wyboru przysięgłych zob.: R.N. Jonakait, *op.cit.*, s. 128–134.

⁵⁴ Szerzej na temat problemów rasowych związanych z funkcjonowaniem południowych ław przysięgłych zob. m.in.: Ch. Waldrep, *Jury Discrimination. The Supreme Court, Public Opinion and a Grassroot Fight for Racial Equality in Mississippi*, Athens 2010; W.J. Stuntz, *The Collapse of American Criminal Justice*, Cambridge 2011; S.G. Overland, *The Juror Factor. Race and Gender in America's Civil Courts*, El Paso 2009.

⁵⁵ Odpowiednio: 294 U.S. 600 (1935) oraz 294 U.S. 587 (1935). Proces ten zakończył się dopiero w 1986 r., gdy sędziowie zakazali usuwania kandydatów na przysięgłych bez podania przyczyny, jeżeli ukrytą przyczyną usunięcia była dyskryminacja rasowa. Por. *Batson v. Kentucky* 476 U.S. 79 (1986).

Na problem wyboru składu ławy przysięgłych można patrzeć również z innej perspektywy. Skoro kandydaci na sędziów przysięgłych są podmiotami procedury, podczas której dwie strony sporu starają się wybrać najodpowiedniejszych kandydatów, to sami stają się elementem rozgrywki wynikającej przede wszystkim z istoty zasady kontrydiktoryjności amerykańskiego postępowania sądowego, a poza tym – z chęci osiągnięcia korzyści przez dwie strony mające przeciwstawne cele procesowe. W przypadku procedury karnej stają naprzeciw siebie reprezentant państwa, którego celem jest przeprowadzenie postępowania dowodowego w taki sposób, aby przysięgli uznali winę oskarżonego, oraz adwokat, który musi przekonać przysięgłych, że materiał dowodowy zebrany przez prokuraturę nie wystarczy do stwierdzenia winy jego klienta ponad wszelką wątpliwość. Obydwie strony będą się starały tak dobrać członków ławy przysięgłych, aby zapewnili oni większe prawdopodobieństwo uzyskania korzystnego wyroku. To od sędziego będzie zatem zależało, w jakim stopniu proces upolitycznienia wyboru przysięgłych wpłynie na późniejsze procedowanie ławy. Stąd konstatacja, że sposób przeprowadzenia *voir dire* może w znacznej mierze zdeterminować potencjał polityczny sądu przysięgłych i charakter sprawowanej przez tę instytucję kontroli władzy państwowej. Jeżeli wziąć pod uwagę problem dyskryminacji rasowej w stanach południowych, okaże się, że siła polityczna białej ławy przysięgłych orzekającej w procesie, w którym oskarżony był czarnoskóry, jest oczywista. Niemniej tego typu zjawiska nie występują współcześnie, choć problem ławy przysięgłych „dopasowanej” do wizji dwóch stron procesowych pozostaje.

Argumenty odnoszące się do proceduralnych i rzeczywistych ograniczeń funkcjonowania ławy przysięgłych i potencjału jej roli politycznej nie uwzględniają jednego istotnego czynnika nawiązującego do charakteru i sposobu funkcjonowania amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości. Polityczny wymiar działalności *jury* może bowiem wynikać z faktu upolitycznienia samego wymiaru sprawiedliwości, którego istotną częścią jest właśnie społeczny udział w procesie rozstrzygania sporów. W ostatnich latach w literaturze polskiej i amerykańskiej wielokrotnie definiowano i analizowano problem upolitycznienia amerykańskiego sądownictwa federalnego⁵⁶, prokuratury federalnej⁵⁷ czy sądownictwa stanowego⁵⁸. Jeżeli jednymi z podstawowych

⁵⁶ W amerykańskiej literaturze podejmowali ten temat m.in.: Robert Dahl, Alexander M. Bickel, Henry J. Abraham, Robert MacKeever, Richard Hodder-Williams, Richard L. Paccelle, Mark Tushnet, Lawrence Baum i in. W polskiej literaturze federalną władzę sądowniczą analizowali m.in.: Anna i Rett Ludwikowscy, Ryszard M. Małajny, Waław Szyszkowski, Leszek Garlicki, Grzegorz Górski, Iwona Małajny, Piotr Mikuli, Dorota Lis-Staranowicz, Sebastian Kubas oraz Paweł Laidler.

⁵⁷ Amerykańska prokuratura federalna była tematem badań, które podejmowali Nancy V. Baker, Katy J. Harriger, Griffin B. Bell, Lincoln Caplan, Rebecca Mae Salokar, Mitchell Rogovin, Daniel J. Meador oraz Paweł Laidler.

⁵⁸ Problem upolitycznienia sądownictwa stanowego poruszali m.in.: Brent Boyea i Paula Hannaford-Aggor. W ostatnim czasie kwestia ta wzbudza coraz większe zainteresowanie ba-

czynników determinujących wybór sędziów federalnych i sędziów stanowych są ich ideologia i poglądy polityczne, wówczas zasadne staje się pytanie o rzeczywistą rolę ławy przysięgłych w systemie, który sam w sobie konstytuuje konflikt prawa i polityki. Choć ławy przysięgłych występują jedynie na szczeblu sądów I instancji, to ich funkcjonowanie w dużej mierze zależy jednak od decyzji podejmowanych podczas procesu przez sędziów, którzy wpływają na dobór kandydatów do ławy, przekazując przysięgłym instrukcje determinujące charakter ich funkcjonowania, oraz wyznaczają granice, w których poruszają się strony procesowe.

Jak zauważa Robert P. Burns, polityczny charakter działalności ławy przysięgłych wynika z tego, że sam proces amerykański jest swoistym forum politycznym⁵⁹. Rzeczona polityczność nie odnosi się tu jedynie do kwestii upolitycznionego procesu wyboru sędziów czy politycznych ambicji i korzyści stron sporu, ale także do zagadnienia budzącego wiele kontrowersji i często konfrontowanego w amerykańskiej literaturze. Chodzi o *jury nullification*, czyli o możliwość unieważniania przez konkretny werdykt ławy przysięgłych prawa federalnego, stanowego czy lokalnego, które jest podstawą sporu sądowego. Kontrowersja polega na tym, że niewykwalifikowani reprezentanci społeczeństwa mogą się przyczynić do zniesienia obowiązania aktu prawnego ustanowionego przez władzę państwową, czyli stać się istotnym elementem procesu kontroli konstytucyjności prawa. Na zagadnienie to wielokrotnie zwracali uwagę w swoich wypowiedziach sędziowie Sądu Najwyższego, dostrzegając w tym wymiarze niezwykle istotną rolę ławy przysięgłych. Problem ten obrazują słowa jednego z prezesów Sądu, Harlana F. Stone'a, który stwierdził, że

(...) jeżeli przysięgły uważa, że akt prawny na podstawie którego ma się dokonać skazanie oskarżonego, jest niesprawiedliwy, lub jeżeli narusza jego boskie, niezbywalne prawa konstytucyjne, wówczas jego obowiązkiem jest uznanie braku prawomocnego charakteru takiego prawa (...), ponieważ nikt nie jest zobowiązany do przestrzegania niesprawiedliwego prawa⁶⁰.

W podobnym tonie wypowiadał się również sędzia Oliver Wendell Holmes, podkreślając, że ława przysięgłych ma nie tylko determinować fakty danego sporu, ale również wypowiadać się na temat prawa, które tego sporu dotyczy⁶¹. Wszystko to, zdaniem niektórych amerykańskich konstytucjonalistów, zawiera się w istocie amerykańskiej demokracji i idei suwerenności

daczy ze względu na orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące przebiegu kampanii wyborczych do sądów stanowych.

⁵⁹ R.P. Burns, *The Jury as a Political Institution. An Internal Perspective*, „William and Mary Law Review”, vol. 55, iss. 3, 2014, s. 824.

⁶⁰ H.F. Stone. Cyt. za: opinia odrębna sędziego Marka Montiela z Alabama Court of Criminal Appeals w sporze *Harris v. State* 632 So. 2d 503, 543 (1992).

⁶¹ *Homing v. District of Columbia* 254 U.S. 135, 138 (1920).

narodu, dlatego przysięgli muszą mieć świadomość swoich kompetencji do określania znaczenia prawa, a nie tylko faktów⁶².

Wydaje się, że podstawowy problem *jury nullification* polega na tym, że nawet jeżeli uzna się potencjał ławy przysięgłych do unieważniania prawa tworzonego przez państwo, to decyzja przysięgłych nigdy nie jest ostateczna i może być odwrócona przez sądy wyższych instancji. Dobry przykład w tym wymiarze stanowi spór wokół poprawki do konstytucji stanu Massachusetts, jaki toczył się w połowie XIX wieku w związku z dążeniem lokalnej społeczności do uzyskania większego wpływu na unieważnianie prawa stanowego. W wyniku decyzji sądu najwyższego stanu z 1850 roku, w której sędziowie zakazali ławie przysięgłych określać ważności aktów prawnych, pięć lat później władze stanowe wprowadziły w życie ustawodawstwo nadające sędziom przysięgłym obowiązek decydowania zarówno co do faktów, jak i prawa. Wkrótce sąd najwyższy stanu uznał jednak wspomniane ustawodawstwo za niezgodne z konstytucją Massachusetts⁶³. Znamienne jest, że tego typu zdarzenia częściej występowały w XIX wieku oraz w pierwszej połowie wieku XX, współcześnie natomiast w literaturze obecna jest dyskusja na temat zasadności unieważniania prawa przez sędziów przysięgłych⁶⁴. Nie ma wątpliwości, że potencjał ławy przysięgłych w zakresie unieważniania regulacji prawnych szczebla federalnego i stanowego wydaje się ograniczony przez zaprezentowane wcześniej formalne ograniczenia funkcjonowania *jury*. Jak twierdzi Jack N. Rakove, „gdyby ława przysięgłych mogła funkcjonować bez ograniczeń, zdominowałaby wszystkie inne prawa i wolności obywatelskie”⁶⁵. Z teoretycznego punktu widzenia możliwość unieważniania aktów prawnych tworzonych przez władzę państwową wydaje się jednak jednym z najważniejszych czynników kontroli rządzących przez społeczeństwo, realizowanych za pośrednictwem ławy przysięgłych.

Badacze, którzy wskazują na znaczną rolę polityczną ławy przysięgłych w amerykańskim systemie sądowym, odwołują się przede wszystkim do historycznego wymiaru jej działalności. W średniowiecznej Anglii, w czasach kolonialnych czy nawet na początku państwowości amerykańskiej *jury*

⁶² R.O. Burns, *op.cit.*, s. 808. Zob. także: A.R. Amar, *The Bill of Rights*, New Haven 1998; G.S. Wood, *The Creation of American Republic, 1776–1787*, Chapel Hill 1998.

⁶³ A.W. Dzur, *Democracy's „Free School”. Tocqueville and Lieber on the Value of the Jury*, „Political Theory”, vol. 38, 2010, s. 620.

⁶⁴ Zob. m.in.: M.E. Williams (red.), *op.cit.*, s. 51–73; A. McKnight, *Jury Nullification as a Tool to Balance the Demands of Law and Justice*, „Brigham Young University Law Review”, iss. 4, 2013, s. 1103–1132.

⁶⁵ J.N. Rakove, *Original Meaning. Politics and Ideas in the Making of the Constitution*, Nowy Jork 1997, s. 293.

stanowiła jeden z najważniejszych, jeśli nie najważniejszy, czynnik świadczący o aktywnej partycypacji społecznej w procesie rozstrzygania sporów oraz o realizowaniu kontroli działań władzy państwowej. Z biegiem czasu ta polityczna rola ławy malała ze względu na zwiększoną polityczną aktywność społeczeństwa amerykańskiego przejawiającą się na innych płaszczyznach (wybory centralne i lokalne, działalność społeczeństwa obywatelskiego, szerokie korzystanie z gwarancji I poprawki do konstytucji), na formalne ograniczenia, jakie napotykały sądy przysięgłych podczas swojej działalności oraz ze względu na niesprawiedliwie przeprowadzane procedury wyboru przysięgłych (głównie w stanach południowych). Interpretacja konstytucji przez Sąd Najwyższy w latach 60. i 70. XX wieku skutkowałą dalszymi ograniczeniami wykorzystywania sądów przysięgłych, choć należy podkreślić, że to właśnie w Stanach Zjednoczonych procesy z udziałem ławy przysięgłych są wciąż najczęściej stosowane spośród wszystkich państw *common law*.

Należy również zwrócić uwagę na fakt przeceniania przez niektórych zwolenników politycznej roli *jury* indywidualnej świadomości poszczególnych członków ławy przysięgłych w zakresie funkcji, jaką mogą pełnić w procesie. Jak wykazały badania, większość przysięgłych nie rozpatruje swego uczestnictwa w procesie sądowym jako okazji do kontrolowania władzy państwowej czy też możliwości wpływania na kierunek rozwoju systemu prawnego⁶⁶. Potencjalna rola polityczna sądu przysięgłych zależy w dużej mierze od świadomości członków tej instytucji i od ich chęci do odegrania ważniejszej roli politycznej niż tylko rozstrzygnięcie sporu na podstawie przedstawionego w postępowaniu materiału dowodowego. Kontrola nadgorliwej prokuratury i stronniczych sędziów, orzekanie przeciwko korporacjom czy unieważnianie prawa federalnego i stanowego to potencjalnie istotne narzędzia kontrolne, których wykorzystanie obwarowane jest jednak wieloma czynnikami, często niezależnymi od sędziów przysięgłych. Jako ciało kolegialne ława przysięgłych ma obowiązek dyskutować w odosobnieniu nad faktami sprawy, a nawet spierać się co do zasadności podjęcia konkretnej decyzji, ale w żadnym wypadku nie oznacza to, że dyskusja nad tym, kto ma rację (proces cywilny), lub czy oskarżony jest winny (proces karny), będzie sięgała do głębszych argumentów odwołujących się do konieczności kontrolowania działań władzy państwowej. Wyrok sam w sobie może być „niekorzystny” dla tej władzy, ale nie zawsze jest to równoznaczne ze świadomym ograniczaniem jej kompetencji przez instytucje reprezentujące społeczeństwo.

I tu ponownie pojawia się problem charakteru reprezentacji społeczeństwa amerykańskiego w procesowych ławach przysięgłych. Potencjał polityczny sądu przysięgłych na pewno będzie zależeć od rodzaju rozstrzyganego sporu oraz od sądu, przed którym dany proces się toczy. Statystycznie zdecy-

⁶⁶ Por. J. Gastil, E.P. Deess, P.J. Weiser. C. Simmons, *The Jury and Democracy. How Jury Deliberation Promotes Civic Engagement and Political Participation*, Oxford 2010.

dowana większość procesów z udziałem *jury* odbywa się na szczeblu stanowym, co oczywiście wynika ze struktury amerykańskiego systemu sądowego oraz ograniczonej jurysdykcji federalnej nad większością sporów cywilnych i karnych. Zdecydowana większość ław przysięgłych działa na płaszczyźnie lokalnej, dlatego w tym wymiarze należy rozpatrywać skutki funkcjonowania całego systemu sądów przysięgłych. Ewentualna kontrola władzy państwowej realizowana przez decydowanie o stopniu winy w procesie karnym, lub o tym, kto ma rację w sporze cywilnym, najczęściej zatem będzie mieć zasięg lokalny.

Ława przysięgłych, choć w praktyce nie odgrywa dziś konkretnych ról politycznych, to przez sam fakt, że może stanowić narzędzie kontroli władzy państwowej, cieszy się jednak ogromną estymą społeczną, stając się „mieczem i tarczą wymiaru sprawiedliwości”⁶⁷. Zakładając, że stopień upolitycznienia amerykańskiego sądownictwa jest znaczący, rola ławy przysięgłych sprowadza się w teorii do kontrolowania działalności władzy publicznej, w tym szczególnie sędziów i prokuratorów. I choć to właśnie sędziowie i prokuratorzy mają istotny wpływ na przebieg procesów karnych, występowanie wielkiej ławy przysięgłych przed procesem karnym i ławy procesowej w jego trakcie wskazuje na „udemokratycznienie” funkcjonowania amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości. Wspomniane upolitycznienie jest między innymi widoczne na płaszczyźnie obejmowania najważniejszych stanowisk sędziowskich i prokuratorских: sędziowie federalni, prokuratorzy federalni oraz część sędziów stanowych są mianowani przez instytucje polityczne, pozostali natomiast sędziowie stanowi, a także prokuratorzy stanowi pochodzą z wyborów, w których istotną rolę odgrywają kampanie polityczne oraz niemal nieograniczony proces finansowania tych kampanii przez grupy interesu. Prawotwórcza rola sędziów oraz w szczególności możliwość determinowania konstytucyjności działań innych gałęzi władzy sprawiają, że władza sądownicza w Stanach Zjednoczonych uczestniczy w procesach o charakterze politycznym, podczas gdy bezpośredni wpływ społeczeństwa na jej funkcjonowanie wydaje się ograniczony. I tu właśnie pojawiają się argumenty na temat demokratycznego charakteru ławy przysięgłych jako jednej z nielicznych form udziału obywateli w działaniach podejmowanych przez trzecią władzę. Ojcowie założyciele zakładali, że każda z trzech gałęzi władzy powinna wzajemnie się kontrolować, ale powinna być również kontrolowana politycznie przez społeczeństwo, stąd praktyczna implementacja republikańskiej formy państwa i ustanowienie wyborów na urząd prezydenta oraz do Kongresu, a także wyborów na szczeblu stanowym i lokalnym. Tymczasem kontrola funkcjonowania trzeciej gałęzi władzy miała być wyrażona właśnie przez obecność reprezentantów społeczeństwa w procesach determinowania ważności zebranych dowodów przed procesem karnym oraz we wpływie na

⁶⁷ Ch. Doyle, *Federal Grand Jury* [w:] L. Farrel (red.), *op.cit.*, s. 2.

orzecznictwo sądów I instancji w sporach cywilnych i karnych. Znamienne jest, że w swoich wielopłaszczyznowych badaniach Harry Kalven Jr. i Hans Zeisel wskazywali na wykorzystywanie kompetencji kontrolnych przez sędziów przysięgłych głównie przeciwko władzy sądowniczej, a nie przeciwko innym gałęziom władzy⁶⁸. Z tej perspektywy można mówić o wyraźnej funkcji politycznej ławy przysięgłych, choć nie należy zapominać, że forma i częstotliwość kontroli politycznej trzeciej władzy przez społeczeństwo jest ograniczona wieloma zaprezentowanymi wcześniej czynnikami.

Rację ma zatem Albert W. Dzur, twierdząc, że amerykańskie ławy przysięgłych „funkcjonują w wymiarze politycznym, ale nie są w żadnej mierze zaangażowane w działalność polityczną”⁶⁹. Ten wymiar polityczny wiąże się z jednej strony z charakterem amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości i przebiegiem samego procesu sądowego, z drugiej zaś ze zwiększoną partycypacją społeczną w życiu publicznym realizowaną przez uczestnictwo w ławie przysięgłych. To właśnie na tę kwestię zwracał uwagę Sąd Najwyższy w jednej z ostatnich decyzji poświęconych charakterowi amerykańskiej *jury*: „obok udziału w wyborach, dla większości obywateli honor i przywilej uczestnictwa w ławie przysięgłych to najlepsza okazja do aktywnego udziału w procesie demokratycznym”⁷⁰. Innymi słowy, służba przysięgłego umożliwia uczestnictwo w politycznym wymiarze funkcjonowania społeczeństwa, czyli w sferze, w której obywatele wnoszą swoją wiedzę i wartości w celu wpływania na funkcjonowanie państwa. Prowadzi to do wniosku, że uczestnictwo w ławie przysięgłych może być szansą dla mniej zaangażowanych obywateli, aby w bardziej aktywny sposób funkcjonować w lokalnym życiu politycznym⁷¹.

⁶⁸ Por. H. Kalven, Jr., H. Zeisel, *op.cit.*

⁶⁹ A.W. Dzur, *Juries, Juries Everywhere (But Not Inside the Courts)*, „National Civic Review”, lato 2013, s. 43.

⁷⁰ *Powers v. Ohio* 499 U.S. 400 (1991).

⁷¹ Ch.S. Carbone, V.C. Plaut, *Diversity and the Civil Jury*, „William and Mary Law Review” 2014, vol. 55, s. 844–846.